

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری و تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

عقل در پرتو قرآن کریم

پایان نامه ماستری

محصل: فریدون "نوری"
استاد رهنما: استاد محمد نعیم "جلیلی"

سال ۱۴۰۱ هـ ش - ۱۴۴۴ هـ ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

پروگرام ماستری تفسیر و حدیث

امارت اسلامی افغانستان

وزارت تحصیلات عالی

معینیت امور علمی

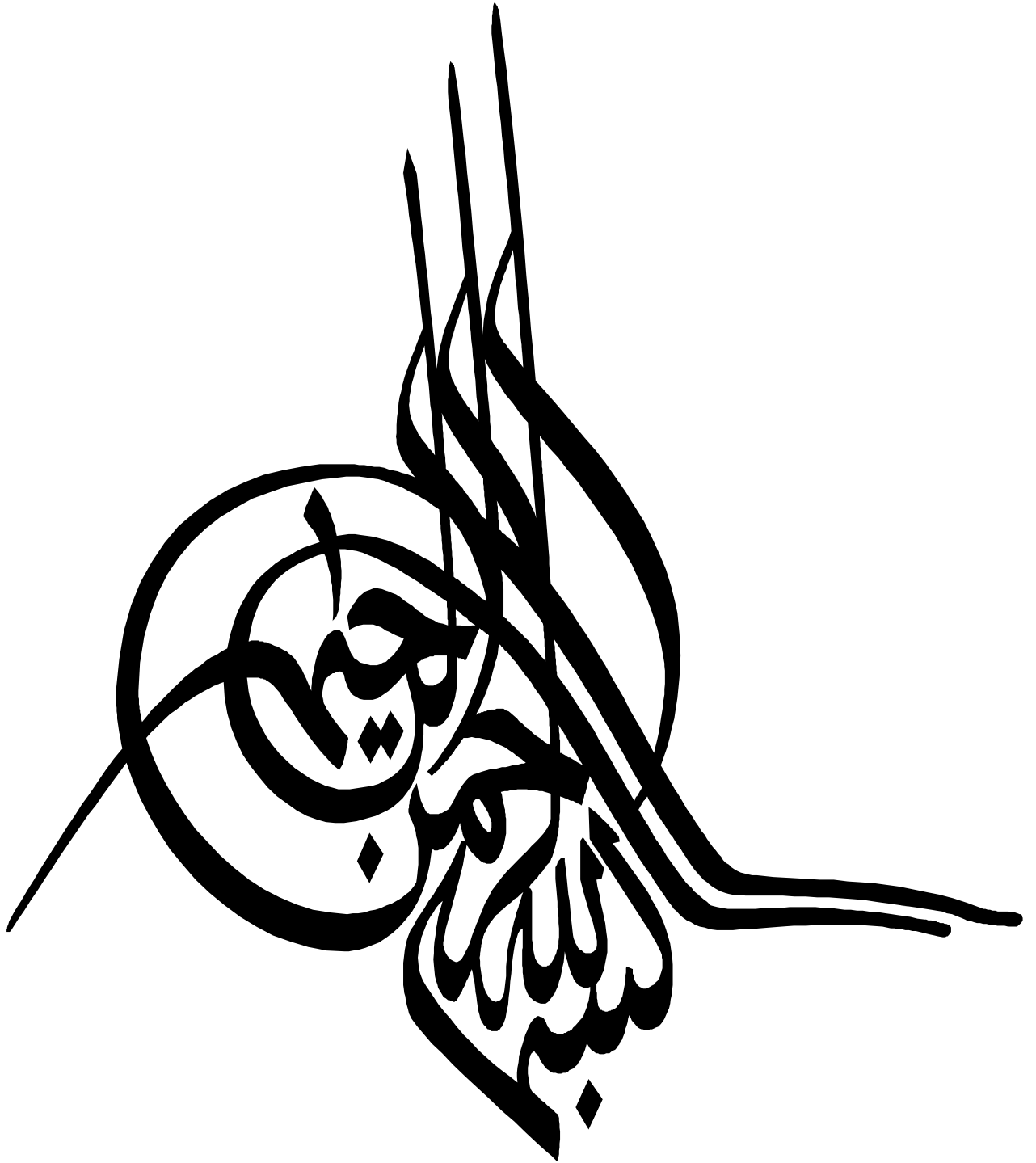
عقل در پرتو قرآن کریم

(پایان نامه ماستری)

محصل : فریدون (نوری)

استاد رهنما: استاد محمد نعیم (جلیلی)

سال: 1401 ه ش - 1444 ه ق

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپارتمنت تفسیر و حدیث

بورده ماستری

تصدیق نامه

محترم فریدون ولد عبدالشکور ID: ۹۶-۲۶۲-SH-MST محصل دور سوم تفسیر و حدیث که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: عقل در پرتو قرآن کریم به روز ۱۳۳۸ تاریخ ۱۳ / ۱۱ / ۱۴۰۱ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۰ (نمره به عدد) استاد پوهه (نمره به حروف) گردید.

موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور نصرمن الله مجاهد	عضو هیات	
۲	دکتور محمد اسماعیل لیبیب بلخی	عضو هیات	
۳	استاد محمد نعیم جلیلی	استاد رهنما و رئیس جلسه دفاع	

..... معاون علمی

..... امر بورده ماستری

خلاصه بحث

این پایان نامه شامل بحث روی مسئله (عقل در پرتو قرآن کریم) می باشد، بدون شک که عقل از منظر قرآنی از جایگاه ویژه ای برخوردار است، عقل بشکل صریح و غیر صریح در قرآن کریم آمده است، اما آنچه که صراحت دارد به چهل و نه آیت رسیده است، هرچند واژه "عقل" در قرآن کریم به کار نرفته است ولی مشتقاتی از واژه عقل مانند نعل، تعقلون و یعقلون مورد استفاده قرار گرفته است، افزون بر این، قرآن کریم گاه از عقل با کلمات چون "حجر" و "لب" و "نهی" و "ابصار" یاد کرده است و صاحبان خرد را "ذی حجر"، "اولوالالباب"، "اولوالابصار" و "اولوالنهی" خوانده است.

بدین منظور پایان نامه هذا، همه ابعاد تعقل و تفکر را که در قرآن به آن مستقیماً و یا اشاره هرچند دور شده است، به مو شگافی و تحقیق پرداخته است. در این نوشتار ابتدا به تبیین معنای عقل، مسائل مربوط به آن پرداخته شد و در ضمن آن روشن گردید که ادراکات عقل سلیم که با سلامت فطرت حاصل شده است از دیدگاه شریعت معتبر است.

تعقل و تفکر در آفرینش و حل مسائل دشوار، نقش عقل در سر و سامان دادن زندگی دنیوی و اخروی، فراخوانی قرآن کریم برای بکارگیری از خرد، از داشته های این رساله است.

آثار ارزشمند تعقل و آثار سوء به کار نبردن عقل، در کتاب خداوند بسیار به چشم می خورد و از این طریق می توان ماهیت عقل را از دیدگاه قرآن کریم شناخت. اضافه بر آن برخی از واژه های دیگر همانند ی تفکرون و یتدبرون نیز معنای تعقل و تفکر را دارند.

عقل اخروی عقلی است که به عاقبت امر می اندیشد، حکمت و هدف خلقت را میداند، معرفت حاصل می کند که چگونه پروردگارش را عبادت کند، وقت برای انسان این نعمت بزرگ داده شد تعقل و تدبیر می کند، و به عمل و تقوا روی می آورد.

قرآن کریم مملو از آیاتی است که انسان را از خلال حواسش (با دیدن، شنیدن، و لمس کردن) درکل حس کردن) متعاقباً تدبیر و تفکر کردن) متوجه جهان می سازد، آنجا که قرآن کریم به عقل اشاره می کند که سازماندهی، طبقه بندی، مقایسه و موازنه می کند، عقل با استقبال آثار حسی از طریق حواس، صورتی در عقل مجسم می سازد که زمینه ساز صدور حکم می شود، که این مراحل را می توان معرفت عقلی گفت.

بحث من حاوی این موضوعات است: مفاهیم کلی تحقیق، نقش عقل، و اصناف خردمندان نوع تحقیق، مطالعه قرآنی، تفسیر موضوعی گاه هم تحلیلی بوده است، و روش های را که برای انجام این پایان نامه مورد استفاده قرار داده ام عبارت از روش کتاب خانه ای است که با استناد از کتب تفاسیر، احادیث صحیح، کتب متنوعه، و رساله های علمی استفاده نموده ام.

کلمات کلیدی: تعقل، تفکر، تدبیر،الباب، نهیه،آثار، عواقب، تفسیر

اهداء ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

شکر و تقدیر ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

خلاصه بحث أ

مقدمه ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

الف - بیان موضوع: ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ب - اهمیت موضوع ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ج - اهداف تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

د - سوالات تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

و - سبب انتخاب موضوع ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ز - پیشینه تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ط - سازمان دهی تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ح - نوآوری تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ی - مشکلات تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ک - روش تحقیق ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

سازماندهی: ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

فصل اول: مفاهیم کلی ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

مبحث اول: شناخت عقل Error! Bookmark not defined.

مطلب اول: تعریف عقل در لغت Error! Bookmark not defined.

مطلب دوم: تعریف عقل در اصطلاح Error! Bookmark not defined.

مطلب سوم: کاربرد مشتقات عقل Error! Bookmark not defined.

مطلب چهارم: واژه های مترادف عقل Error! Bookmark not defined.

مطلب پنجم: واژه های متضاد عقل
مطلب ششم: رابطه میان واژه های مترادف و هم معنی عقل

مبحث دوم: فراخوانی و حجیت عقل
مطلب اول: فراخوانی قرآن کریم برای بکارگیری عقل
مطلب دوم: حجیت عقل از نظر قرآن کریم

فصل دوم: نقش عقل در قرآن کریم

مبحث اول: نقش عقل در امور معنوی
مطلب اول: نقش عقل در سوالات قرآن کریم
مطلب دوم: نقش قصص و امثال در بکارگیری عقل
مطلب سوم: نقش عقل در آیات احکام
مطلب چهارم: نقش عقل در تزکیه نفس
مطلب پنجم: نقش عقل در حل و فصل مسائل
مطلب ششم: نقش عقل در بیان نقل
مطلب هفتم: رابطه عقل با علم و دانش
مطلب هشتم: رابطه عقل با ذکر و تقوی

مبحث دوم: تعقل و تفکر در آفرینش از دیدگاه قرآن کریم
مطلب اول: تعقل در اختلاف شب و روز
مطلب دوم: تعقل در زنده شدن بعد از مرگ
مطلب سوم: تعقل در هلاکت گذشتگان
مطلب چهارم: تعقل در آفرینش نفس انسان
مطلب پنجم: تعقل در معانی و مفاهیم قرآن کریم
مطلب ششم: تعقل در ایجاد آسایش زناشویی
مطلب هفتم: تعقل در نشانه های هستی کائنات
مطلب هشتم: تعقل در رشد اقتصادی

مبحث سوم: ایمان به ماوراء طبیعت در چوکات عقل
مطلب اول: عقل دلیل بر اثبات توحید و رد شرک
مطلب دوم: دلایل عقلی ارضی بر قدرت رزقدهی الله متعال
مطلب سوم: تعقل و تفکر و باورمندی به قضا و قدر
مطلب چهارم: تعقل و باورمندی به برتری سرای آخرت

فصل سوم: اصناف خردمندان بین اعمال و تعطیل در پرتو قرآن کریم

مبحث اول: اصناف خردمندان
مطلب اول: افراد عاقل
مطلب دوم: افراد حکیم و با حکمت
مطلب سوم: افراد بصیر و دانا
مطلب چهارم: اولو الالباب

مبحث دوم: شرح قرآن کریم برای افرادی که عقل های خود را بکار بردند
مطلب اول: نمونه افرادی که عاقلانه عمل کردند

مطلب دوم: ثمرات بکارگیری عقل از دیدگاه قرآن کریم.....**Error! Bookmark not defined.**

مبحث سوم: غیرمستفدین از عقل از دیدگاه قرآن.....**Error! Bookmark not defined.**

مطلب اول: نتایج عدم بکارگیری عقل از دیدگاه قرآن.....**Error! Bookmark not defined.**

مطلب دوم: نمونه های از افراد بی بهره از عقل.....**Error! Bookmark not defined.**

نتیجه گیری.....5

پیشنهادهات.....8

فهرست آیات.....**ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

فهرست احادیث.....**ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

فهرست اعلام.....**ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

فهرست منابع و مآخذ.....**ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

نتیجه گیری

در این پایان نامه همه مسائل عقل و استفاده سالم و ناسالم از عقل، مفاهیم واژه های مربوط به تعقل و تفکر در پیرامون آیه های قرآن عظیم الشان با ارایه شواهد از احادیث نبوی در بسا موارد پرداختیم که اجمالاً چنین نتیجه گیری می شود.

- 1- از لابلای تحقیق فهمیده شد که عقل تعریفات متعددی داشته که مختصراً قرار شرح آتی خواهد بود؛ عقل به چهار معنی که در برگزیده همه تعریفات لغوی و اصطلاحی است آمده است: غریزه مدرکه، علوم ضروری، علوم نظری، و عمل به مقتضای علم.
- 2- قرآن کریم عقل را احترام و تقدیر کرده و به آن طاقت و محدودیت داده تا از آن تجاوز نکند.
- 3- تحقیق پیرامون عقل از دیدگاه قرآن کریم، فهم علمی ما را کمک می نموده و از سوی دیگر آیات بیشتری در قرآن کریم وجود دارد که دلالت به تعقل و تفکر میکند، من جمله واژه حجر، لب و نهی، همه این ها توأم با واژه های تفکرون و تدبرون هدف مشترک را ایفا می نموده.
- 4- گرد آوری آیات مربوط به عقل در یک چوکات به ترتیب قرآنی؛ حس تکامل را با به پایان رسانیدن کارهای سخت و دشوار مقایسه می کرده و درک جدید نمای کلی از مجموع آیات می داده، در واقع دیدگاه شریعت اسلامی را در این مورد به نمایش می گذارد.
- 5- آیات مکی نسبت به آیات مدنی دو برابر بوده، این نشانده آنست که اعراب با آن همه فصاحت و زبان آوری، تنها دلایل عقلی می توانست آنها را به سوی خالق هدایت کند.
- 6- تعقل زمینه ساز تذکر و تذکر زمینه ساز تقوا بوده است.
- 7- عقل یگانه وسیله ای برای دلایل چهار گانه فقه بوده که بدون آن هیچ حکمی نمی توانسته مطابق حق تطبیق شود، و دستورات شرعی تابع مصالح و مفاسد واقعی هستند از این لحاظ صحت و سقم احکام شرعی باید از فلتر عقل گذر کند.
- 8- از خلال رساله دانسته شد که قصه شامل حقایق و اسرار علمی و تشریحی بوده که در عقل و نفس غیر مستقیم نفوذ می کرده، و مثال در قرآن کریم برای وعظ، زجر، تشویق، تحریک، تذکیر، مقارنه و اعمال عقل بوده و صورت محسوسی را به نمایش می گذاشته، ضمن اینکه اجر، ثواب، مدح، نم، بزرگ نمایی و یا کوچک نمودن یک امر، بررسی و ابطال یک امر را در پیش چشم مان ترسیم می کرده.

- 9- قرآن کریم بدلالات التزامی حجیت عقل را تصدیق نموده، و علمای اسلام نیز از ابتدا تا کنون هیچکدام در حجیت عقل تردید نداشته اند.
- 10- اگر از عقل در حل و فصل مسایل کار نگیریم مورد پازپرس قرار می گیریم.
- 11- کتاب هستی مملو از آیات مختلف النوع است که نیاز به تفکر و تعقل داشته و هر ورقش دفترست معرفت کردگار، مدرسه ای است که با تعقل و تفکر در اختلاف شب روز بستر رشد را به انسان ها مهیا می کرده، وزنده کردن مردگان در دنیا و آخرت برای اقامه دلیل علمی و حسی بوده، تا انسان عقل خود را بکار گیرد و سر تسلیم و یقین به قدرت الله متعال بگذارد و در نهایت به ایمانش بیافزاید، و تنها خردمندان از هلاکت گذشتگان عبرت و پندمی گیرند .
- 12- قدرت الهی از خاک بی جان، انسان جاندار و متفکر میسازد و بهترین بستر تعقل، آفرینش خود انسان بوده.
- 13- دانسته شد که عقل با علم و معرفت رشد می کرده و افزایش می یافته، معارف قرآن پایان ناپذیر بوده، این که به همه فرمان تدبیر و تفکر می دهد نمایانگر آن است که هرکس تعقل و تدبیر کند به مطلب جدیدی دست پیدا می کند و اگر علماء و دامشندان سلف و خلف تمامی اسرار قرآن را فهمیده بودند، باب تدبیر و تعقل بسته بود.
- 14- همسر مایه آرمش جسم بوده، تنها اهل فکر و خرد به نقش سازنده ای ازدواج پی می برد.
- 15- کثرت دلایل و فراخوانی به تعقل و تفکر با اسالیب متعدد بیانگر این مطلب بوده که عقل انسانها متفاوت بوده و ختم آخر آیات با کلمات (تعقلون، تتفكرون، تندبرون، ینذکرون، یومنون، یتقون) دلیل بر بکارگیری، اعمال عقل و ثمرات آن بوده.
- 16- یقین به معاد از نشانه های خرد بوده، برعکس شک و تردید در معاد و ایمان به ماوراء طبیعت از علامات جهل بوده.
- 17- دستورات الله متعال در اثبات توحید و نفی شرک همگام با عقل زمینه شگوفایی آن بوده.
- 18- بکار نگرفتن اندیشه، زمینه توجه به دنیا و غفلت از آخرت بوده.
- 19- کسانی که عقل خود را بکار انداخته اند (صاحبان لب، صاحبان نهیه، کسانی که برایشان حکم و حکمت داده شده، و صاحبان حجر و بصیرت) بوده، و از کفار که مسلمان شدند (بلقیس ملکه سبا، صاحب یس، ساحران زمان موسی علیه صلاة والسلام) بوده ولی کسانی که عقل خود را بکار نبسته اند (یهودیان، کفار مکه، منافقان، سفهاء و مسلمانانی که از جایگاه پیامبر ص بی خبر بوده اند) بوده.

وإن تجد عيباً فسد الخلا
جل من لا عيب فيه وعللا

وصلى الله وسلم وبارك على سيدنا محمد، وعلى آله وصحبه وسلم

پیشنهادات

در خاتمه این پایان نامه که حاوی پیشنهادات ضروری در مورد عقل از دیدگاه قرآن کریم همگام با معلومات جامع در مورد عقل است، به خواننده گرامی تقدیم می گردد. این پیشنهادات از نقطه نظر تعلیمی و تحقیقی کم اهمیت تر از ضروریات زندگی دنیوی نیست. سخن از عقل و خردمندی، بینش نیکو به امت اسلامی جهت تفهیم درست از قرآن است، از آنجا که تفکر و تدبیر در قرآن کریم اساس زندگی سعادت مند را در پی دارد پس فهم معانی قرآنی نیز خالی از اجر و پاداشت نیست. بدین وسیله پیشنهادات قرار ذیل است:

1. توجه جدی مربیان عزیز جهت آگاهی تعلیم و تفهیم درست قرآن کریم
2. آشناسازی نسل نوین به داشته های قرآنی و احادیث نبوی که رهگشای خوبی جهت بهتر سازی زندگی دنیوی و اخروی است.
3. مسئولیت پذیری، علماء، مربیان، بزرگان و افراد با نفوذ جامعه در قبال تربیت سالم افراد و روی آوری به حلقهات درسی اسلامی جهت بالابردن سطح بینش متعلمین.
4. تمسک به آئین اسلامی، تشریح و تفصیل آیات و احادیث مربوط به تعقل و تفکر در قرآن.
5. صحبت روی ویژگی های واژه های قرآن کریم، به ویژه واژه های که انسان را به تفکر و تعقل در امور زندگی و پس از مرگ سوق میدهد.
6. استفاده سالم از فرهنگ و لغت نامه های قرآنی جهت فهم درست قرآن عظیم الشان بدین وسیله خدمت شما عزیزان! پیشنهاد میگردد که موارد بالا را به دقت مطالعه نموده و طرز العمل یومیه خویش را جهت فهم درست از داشته های قرآنی تدارک نموده و از قرآن کریم که بهترین رهگشای راه زندگی با سعادت است استفاده بنمائید.

بخاطر دسترسی به متن کامل این تحقیق مراجعه شود به:

پوهنتون سلام، کتابخانه مرکزی چهار راهی گل سرخ، سرک کلوله پشته

و یا هم به ایمیل آدرس ذیل تماس گرفته شود:

salamresearchcentre@salam.edu.af